

УДК 070

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1 (1)-76-84

Сакыбаева Ж.Д.

Ж.Баласагын атындагы КУУ, ага окутуучу

Сакыбаева Ж.Д.

старший преподаватель, КНУ имени Ж.Баласагына

Sakybaeva Zh.D.

Senior Teacher, Kyrgyz National University named after J. Balasagyn

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫН ӨНҮГҮШҮ
ЖАНА АЛАРДЫН КООМДУК ПРОЦЕССТЕРГЕ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРЛЕРИ
РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КЫРГЫЗСТАНЕ И ИХ
ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ
DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN KYRGYZSTAN AND
THEIR EFFECT ON SOCIAL PROCESSES**

Аннотация: Ааламдашуу доорундагы маалыматтык технологиялардын өнүгүшү менен кыргыз журналистикасы маалыматтарды даярдоонун, таркатуунун интенсивдүү жолдорун өздөштүрүү аркылуу улам бир жаңы баскычка көтөрүлүп, жаңылануу жолунда тынымсыз изденүүдө. Заман талабына жараша жарандык коомчулуктун мамлекеттик саясатка, өлкөнүн ар тараптан өнүгүү багыттарына жана коомдогу оң жана терс жагдайларга түздөн-түз кийлигишүүлөрү тикелей ММКлардын, социалдык медиа тармактардын жардамы аркылуу ишке ашып жатат. Акыркы мезгилдеги бир катар резонанстуу окуялардын чечилишине коомчулуктун кийлигишүүсү өзүнүн оң натыйжаларын берип жаткандыгы кыргыз элинин жарандык активдүүлүгүнөн кабар берет. Медиа тармагындагы аудитория менен тыгыз байланыш, тигил же бул коомдук процесстерде көпчүлүктүн пикирин эске алуу менен иш алып баруусу кандайдыр бир деңгээлде бийликтин демократиялык негиздерге таянып иш алып бара жаткандыгы катары кубаттоого арзыйт.

Аннотация: С развитием информационных технологий в эпоху глобализации кыргызская журналистика поднялась на новый уровень за счет освоения интенсивных способов подготовки и распространения информации, и на пути к модернизации претерпевает новые изменения. В соответствии с требованиями времени, прямое вмешательство гражданского общества в государственную политику, общее развитие страны и положительные и отрицательные стороны жизни общества осуществляется непосредственно с помощью средств массовой информации и социальных сетей. Гражданская активность кыргызского общества свидетельствует о том, за последнее время вмешательство общественности в разрешение ряда резонансных событий дает свои положительные результаты. Тесная связь с аудиторией в Медиа-индустрии, урегулирование мнения большинства в тех или иных общественных процессах более или менее заслуживают поощрения того, что власть действует на демократических основах.

Abstract: With development of information technologies in the globalization era, the Kyrgyz Journalism has ascended to a new level thanks to commanding intensive ways of preparation and dissemination of information, on the way to modernization it is undergoing new changes. In accordance with time requirements, the direct intervention of the civil society to the

state policy, general development of the country and positive and adverse sides of the community's life is being carried out immediately using mass media and social media. The civic activity of the Kyrgyz society proves that the public intervention in solving a row of high-profile incidents during recent times, is giving its positive outcomes. The intimate connection with audience in the Media industry, adjusting opinions of majority in a particular public process, deserve more or less encouragement of that the power is acting on democratic grounds.

Негизги сөздөр: глобалдашуу процесси, интернет медиалар, социалдык тармактар, коомдук саясий процесстер, коррупция, жарандык активдүүлүк ж.б.

Ключевые слова: процесс глобализации, интернет-СМИ, социальные сети, общественные процессы, коррупция, гражданская активность и т. д.

Key words: Globalization process, internet Media, social media, public processes, corruption, civic activity etc.

Азыркы доордун өнүгүү динамизми коомдогу өзгөрүүлөр менен бирге Кыргызстандын массалык маалымат каражаттарынын ишмердүүлүктөрүн улам бир жаңы баскычка бийиктетип, жаңыча өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүдө. Негизи эле дүйнөлүк ааламдашуу процессин массалык маалымат каражаттарысыз жана коммуникациялык байланыштарсыз ишке ашыруу мүмкүн эмес.

Ааламдашуу доорунда журналистиканын өнүгүү темпи, багыты жана маалыматтарды таркатуунун жолдору, ыкмалары өзгөрүү менен тематикасы, аудиториясы кеңейүүдө. Өткөн доордо ар бир өлкө өз алдынча өнүгүп, журналистикада да мамлекеттин ички жетишкендиктерин жана көйгөйлөрүн, оң жана терс жактарын чагылдырып, ал маалыматтардын таасир этүү чөйрөсү да өз өлкөсүнүн чегинде гана таркаган. Ал эми азыркы мезгилде мамлекеттин ичиндеги болуп жаткан бардык жаңылыктар интернеттин жардамы менен заматта эле дүйнө жүзүнө таркап кетүү мүмкүнчүлүгү пайда болду. Ошол эле учурда дүйнө жүзүндө болуп жаткан жаңылыктар, ар түрдүү маалыматтарды да бардык өлкөлөрдүн жарандары онлайн форматында тикелей таанышып, керек болсо өздөрүнүн ой-пикир, көз караштарын билдирүүгө мүмкүнчүлүктөр жаралды.

Учурда интернет журналистика – бул сапаттык жагынан жаңы, цивилизациялуу феномен катары коомчулуктун маалымат алмашуусундагы зор мүмкүнчүлүктөргө эшик ачкандыгы талашсыз. Аталган тармактагы ишмердүүлүк аркылуу маалыматтарды сөз менен гана эмес, картинкалар, сүрөттөр, кино, видео, үн жана веббаракчалар, айтор маалыматты же тексттерди өзүнө алып жүрүүчү бардык медиа каражаттардын жардамы менен оперативдүү, айкын жеткирүү артыкчылыгы пайда болду. Турмуштун реалдуулугу убакыттын өтүшү менен ааламдашуу процессинин айкын далили катары дүйнө жүзүндө коммуникативдик жана маалыматтык прогресстин болуп көрбөгөндөй деңгээлде өнүгүп бара жаткандыгын айгинелеп турат. Интернеттин пайда болушу менен коомчулукта ар тараптуу, сапаттуу маалыматтарды жогорку тездик менен алууга жана ошол эле учурда ар бир жаран алган маалыматына өзүнүн көз карашын, пикирин калтырууга зор мүмкүнчүлүктөр ачылды.

“Гуманитардык илимдердеги көптөгөн салттуу концепциялар жана базалык түшүнүктөр жаңыча мамилелерди гана эмес, тыкыр текшерүүнү талап кылууда. Бул үчүн себептери өтө эле көп, азыркы радикалдуу өзгөрүүгө дуушар болуп жаткан коомдогу трансформациялоо процесси менен тыгыз байланыштуу. Экономика жана маданият тармактарындагы глобалдашуу менен катар эле миграция процесстеринин күчөшү жана мультимаданияттуу

коомдун пайда болуусуна, улуттар ортосундагы мурдагы чек аралардын жок болуусуна, этникалык улуттар аралык, конфессиялар ортосундагы жаңжалдардын карама-каршылыктардын курчушуна, жаңы типтеги жарандык активдүүлүктүн калыптануусуна күбө болуудабыз. Булардын баары акыр аягы санариптик революциянын жыйынтыгында пайда болуучу маалыматтык чөйрөдөгү ири өзгөрүүлөрдүн келип чыгуусун шарттайт”. [1; с.9]

Журналистика жаатындагы орустун беделдүү окумуштуусу тээ небак эле заманбап технологиялардын өнүгүшү бир жактуу гана ийгиликтерди жаратпастан, ар кандай негативдүү көрүнүштөрдүн келип чыгуусуна да себепкер болорун таамай белгилеген. Чынында эле Интернеттин кеңири жайылышы, борборлошкон көзөмөлдүн жоктугу коомчулуктун ээн-эркин жеке көз караштарын, пикирлерин билдирүүлөрү менен жарандардын болуп көрбөгөндөй активдүүлүктөрүнүн жаралышына түрткү болду.

Демек, Интернет журналистиканын кандай артыкчылыктары жана мүчүлүштүктөрү бар деген суроо жаралышы ыктымал. Интернет журналистиканын маалыматтарды оперативдүү, мультимедиялык форматта (текст, аудио, видео жана иллюстрация түрүндө) жеткирип, ошол эле учурда аудитория менен түз байланышка чыгуу же интерактивдүү байланышка чыгуу сыяктуу артыкчылыктарга ээ болот. Бирок, оперативдүү маалымат таркатуу же баарыдан биринчи кабардар кылуу кумарынын артында маалыматтын фактыларын толук кандуу талдоо, бейтараптык позицияны тутунуу сыяктуу принциптерге доо кетип, маалыматтарды даярдоонун сапатын төмөндөтүүчү факторлорго жол берилип калуу коркунучу да тургансыйт.

Ааламдашуу процесси интернеттин, маалыматтык технологиялардын жардамы менен ишке ашары жакшы белгилүү. Кыргызстанда интернет технологияларынын алгачкы пайда болушу 1991-жылга тиешелүү. Мына ушул жылы алгачкы “Ала-Тоо” аталышындагы коммуникациялык тармактар түйүнү түзүлгөн. Ал эми 1992-жылы “Азия Инфо” провайдер тарабынан түзүлгөн “kg” домени расмий түрдө каттоодон өткөн. [2]1997-жылы гана провайдерлер жана колдонуучулар модемдик паркы терең өзгөрүүлөргө дуушар болуп, жаңыча формат менен иштөөгө багыт алган. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын аймагында Орто Азия өлкөлөрүнө салыштырмалуу алдыңкы орунга жеткен. Учурда Кыргызстанда маалыматтык технологиялардын өнүгүшү салттуу маалымат каражаттарынын ишмердүүлүктөрүнө көлөкө түшүрө баштады. Тагыраак айтканда басма сөз каражаттары, радиоуктуруулар жана телекөрсөтүүлөр өздөрүнүн мурдагы маалымат таркатып, коомго таасир этүүчү кубаттуулугунан акырындап алыстай баштаганы эч кимге жашыруун деле эмес.

Кыргызстандагы маалыматтык сайттар тууралуу айта турган болсок ММКлардын арасынан алгачкылардан болуп “Кабар” маалымат агенттиги 1997-жылы өзүнүн сайты ачкан. Учурда өлкө аймагында болжол менен 110дон ашуун ар түрдүү ММКлардын сайттары бар. Алардын жарымын гезит-журнал, телеканалдар жана радио түйүндөр ачкан. Ал эми жалпы жонунан алып караганда “KG” аймагында 10миңден ашуун веб-сайттар катталган. Алар оюн-зоок сайттары, блогдор, адистештирилген сайттар, маалыматтык сайттар, салттуу ММКлардын сайттары, расмий органдардын сайттары жана корпоративдик сайттар болуп бөлүнөт. [3]

“Азаттык”, “Акипресс”, “Спутник”, “Би-Би-Си кыргыз кызматы”, “Фактчек КЖ”, “Супер КЖ”, “Клооп КЖ”, “Кактус Медиа”, “Турмуш КЖ”, “Акыркы кабарлар”, “Барометр КЖ”, “Маалымат майданы” ж.б.интернет маалымат булактарынын, сайттарынын таркаткан

маалыматтарына аудитория көбүрөөк кайрылат. Интернет колдонуучулардын 81% күн сайын маалымат алуу үчүн интернет булактарына кирет, ал эми 14%тен азыраагы жумасына 2 же үч жолу ачып карашат. Ал эми социалдык медиа тармактар менен колдонуп, маалымат таркатуучулар акыркы учурда өтө эле тездик менен көбөйүп бара жаткандыгы байкалууда. Азыркы учурда социалдык медиа тармактарды колдонуучулар болжол менен 70-75% түзөөрүн атайын иликтөөлөрдүн жүрүшүндө белгилүү болду. Бул демек күндөн-күнгө социалдык тармактарга болгон коомчулуктун кызыгуусу өсүүдө дегенди билдирет. [3]

Албетте, колдонуучулардын басымдуу бөлүгүн жаштардын аудиториясы түзөт. Интернет маалымат булактары, ар кандай сайттар бизде массалык маалымат каражаттары деген расмий статуска ээ боло элек. Кыргызстандын “Массалык маалымат каражаттары жөнүндөгү мыйзамда” интернет сайттар ММКлар катары каралган эмес. Демек, юридикалык каттоодон да өтпөйт, аларды каттоонун деле зарылчылыгы жоктой. Интернет маалымат сайты юридикалык жактан каттоо үчүн атайын нормалар, эрежелер киргизилсе алардын эркин чыгып, маалымат таркатуу укуктарына кандайдыр бир чектөөлөр пайда болушу мүмкүн. Интернет бул маалымат таркатуучу заманбап технология болуп эсептелет. Аны газета-журналдар менен же телекөрсөтүү, радиоуктуруу сыяктуу салттуу медиа каражаттар менен салыштырмалуу кароо эч мүмкүн эмес. Интернет маалымат булагы ар дайым ачыктыгы, жеткиликтүүлүгү жана оперативдүүлүгү менен айырмаланат.

Дагы бир белгилей кетүүчү жагдай заманбап маалыматтык технологиялардын өнүгүшү коомдогу саясий-экономикалык процессти оңдоп кетүүчү да, тескерисинче терс жолго салып кыйратып жиберүүчү да күчкө ээ экендигин эстен чыгарбашыбыз керек. Анын потенциалын, мүмкүнчүлүгүн туура пайдалануу жолуна коюп алуу менен дайыма маалыматтык агымдардын маани-мазмундарын көзөмөлдөп туруу механизмдерин ишке ашыруу зарылдыгы жаралууда.

Азыркы учурда интернетте, ар түрдүү медиатармактарда ар ким өзүнүн сайт-баракчасын ачып, материал жарыялап туруу анчейин деле кыйындыкты пайда кылбайт. Бул жерде да материалдарды редактирлөөдөн өткөрүп жарыялоо зарылчылыгы бар. Ар ким өз деңгээлине, өз тажрыйбасына таянып материалдын үстүнөн иштеп чыгып, интернетке илип жатышат. Акыркы иликтөөлөргө таянсак дүйнөдө күнүнө интернетке 7,5 миллион барак маалымат илинсе, анын 95 пайызы керексиз маалыматтар деп эсептелинет. [4] Көпчүлүк учурда авторлор өз бет алдынча даярдап коё бергендиктен материалдардын дээрлик көпчүлүгү ишенимсиз, сапатсыз деген пикирлер арбын. Ошондуктан кандай гана маалымат болбосун тиешелүү адистердин тыкыр талдоосунан өткөрүп, иргеп алган соң жарыялоого берүү зарыл. Биринчи орунга сапат маселесин коюшубуз керек, анткени ар бир колдонуучу туура, такталган маалыматтарды алууга укуктуу.

Азыркы учурда өлкөдөгү салттуу ММКлар онлайн версияга өтүшүп, интернет аркылуу өздөрүнүн ишмердүүлүктөрүн ийгиликтүү улантып келе жатышат. Маалыматтарды алуунун жана аларды таркатуунун негизги булактары болуп интернет, социалдык тармактар жана мессенджерлер эсептелет. Кыргызстанда жыл сайын социалдык тармактарды колдонуучулардын саны жана медиарынокту керектөөлөр өсүүдө. Мына ушул интернеттин жана социалдык тармактардын ар тараптуу өнүгүүсү элдин коомдогу болуп жаткан окуяларга, өзгөрүүлөргө жандуу кийлигишип, керек жерден үн кошуп, өз позицияларын билдирип турууга мүмкүнчүлүк түздү. Бул көрүнүш барып-келип эле коомчулуктун бийлик өкүлдөрүнүн ишмердүүлүктөрүн көзөмөлдөөгө алуу жана алардын ар бир кабыл алган

чечимдери, жасап жаткан иштери калың элдин назарында тургандыгын баса көрсөтүп туруучу факторго ээ болууда. Ал эми коомчулуктун пайдасына чечилбей жаткан, бийлик аткаминерлеринин өзүм билемдиктери жана айрым бир жат көрүнүштөрдү болтурбоого болгон иш аракеттер элдин аң-сезимдүүлүгүнөн, жарандык активдүүлүгүнөн кабарлап турат.

Коомдук-саясий процесстерге таасир этип жаткан окуялардын катарына Кыргызстандын медиа каражаттарынын акыркы мезгилде коррупцияга каршы турууга активдешкен позициялары өзгөчө белгилөөгө арзыйт.

Кыргызстандагы “Азаттык” радиосунун, “Уюшкан кылмыштуулукту жана коррупцияны иликтөө долбоорунун” (ОСССР) жана анын Кыргызстандагы өнөктөшү “Клоор” маалымат агенттигинин журналисттеринин биргелешкен иштеринин натыйжасында Кыргызстандын Мамлекеттик бажы кызматынын жетекчилик кызматты ээлеп олтурган “Раим миллион” деген каймана ат менен элге кеңири таанымал болгон Райымбек Матраимовдун коррупциялык схемасы ачыкталды. [5]

Бул маалыматтар ММКлардын бардык түрлөрү аркылуу кеңири чагылдырылып берилди. Журналисттердин колдорундагы ири суммадагы пара агылып турганын далилдеген документтер иликтөөчү берүүлөрдүн өзөгүн түзүп, калың элдин зор кызыгуусун арттырып, туш-тараптан кызуу талкуулар, ар түрдүү сын пикирлер, көз караштар тынбастан социалдык медиалар аркылуу жарыяланып турду.

“Бажыдагы миллиондорго байланыштуу биргелешкен журналисттик иликтөө Кыргызстанда кызуу талкуу жаратты. Биргелешкен иликтөө кыргыз, орус жана англис тилдеринде «Азаттык», «Клоор» жана «Уюшкан кылмыштуулукту жана коррупцияны иликтөө» долбоорунун сайттарына жарыялангандан кийин бир нече саат ичинде Кыргызстандагы башкы темага айланды. Алгач социалдык тармактарда колдонуучулар иликтөөдөгү маалыматтарга бийлик органдарын көңүл бурууга жана аты аталган жетекчилерди кызматтан алууга чакырык жасады.” [6]

Элдин аталган маалыматка карата реакциялары албетте белгилүү. Коомдогу теңсиздик, бажы тармагындагы ири көлөмдөгү акча каражаттары мамлекеттин казнасынан кыйгап өтүп, бир чиновниктин капчыгын кампайтууга кетип жаткандыгы менен эч качан келишпестиктерин ачык эле билдирип жатышты. Мына ушул жерден заманбап медиа тармактардын таасирдүүлүгү барып келип эле журналисттердин ишмердүүлүктөрүнүн ийгиликтеринен түздөн-түз көз каранды экендиктерине күбө болдук. Кыргызстандын прогрессивдүү медиа коомчулугу бийликтин коррупцияга каршы күрөшүүгө арналган акыркы журналисттик иликтөөлөрдө көрсөтүлгөн ар бир фактыга көңүл буруп, реакция жасоого чакырган кайрылуу менен чыгышкан. Анда мындай деп айтылган:” бул билдирүү менен биз-кесипкөй журналисттердин бирикмеси жана кайдыгер карабаган жарандар –коомчулукка сөз эркиндиги жана бийлик органдарынын коом алдындагы отчеттуулугу демократиялык мамлекеттин бирден-бир фундаменталдуу укуктары жана принциптери экендигин эске салабыз”. [7]

Мына ушундай кескин билдирүүлөрдөн улам бул журналисттик иликтөөнүн канчалык деңгээлде резонанстуу экендигине, коомчулукта кызуу талкуу жаратып жаткан бул окуяга карата мамлекеттик бийлик органдарынын реакция жасоолорун талап кылуу менен коомдогу коррупция көйгөйү элдин кыжырын келтирип, коомдук аң-сезимдин активдешүүсүнө түрткү болгондугуна күбө болдук. Баарыбызга маалым болгондой эзелтен эле элибиздин башына кыйынчылык турмуш башка түшкөндө бир муштумдай бириге калуу, ынтымак, биримдик

менен кырдаалдан чыгуунун жолун издеген коллективизм инстинкти жеткен чегине жетип, өздөрүнүн эле эмес болочок муундардын келечегин жана о.э. мамлекеттин бүтүндүгүн сактап калуу идеясы жамы журттун башын бириктире алды десек аша чапкандык болбос.

Ушул эле кайрылууда “эгерде маселенин өзөгүн алып карасак журналисттин милдети эч өзгөрүүсүз калмакчы – мамлекеттин иштеринин ачык-айкындыгын жогорулатуу, мамлекет үчүн жана коомчулук үчүн болуп жаткан көйгөйлөрдүн бар экендигин жашырып-жаппай көрсөтүп туруу”. [8] Журналистиканын принциптери жана миссиясы эч өзгөрүүсүз сакталууга тийиш: калкты туура, так маалыматтар менен өз учурунда камсыздап туруу, коомдогу көйгөйлөрдү, алардын келип чыгуу себептерин жана булактарын ачык-айкын көрсөтүү менен мамлекеттик бийлик өкүлдөрүнүн жана коомчулуктун тиешелүү реакцияларын пайда кылуу менен тиешелүү чечимдердин чыгуусуна шарт түзүү.

Азаттыктын журналисттик иликтөөлөрү эки этап менен коомчулукка жарыяланды; биринчиси 2019-жылдын май айында эфирден кетсе, иликтөөлөрдүн экинчи бөлүгү ушул эле жылдын ноябрь айында кайрадан жаңы фактылар, толуктоолор менен коомчулукка тартууланды.

Ошол эле учурда коомчулукта коррупция маселеси боюнча негизги талкуулар, пикир билдирүүлөр салттуу ММКлар жана социалдык медиалар Фейсбук, Инстаграмм, Вотсапп, Телеграмм каналдары аркылуу жүргүзүлүп жатты. Социалдык медиалар оперативдүүлүгү, мобилдүүлүгү, интерактивдүүлүгү жана бардыгына жеткиликтүүлүгү менен айырмаланып, коомдогу жаңылыктарды, ар түрдүү окуяларды талкуулоого мүмкүндүк бергендигин белгилеп коюу зарыл.

Демек, ММКлардан же ар түрдүү социалдык медиалардан таркап жаткан ар түрдүү мазмундагы, көлөмдөгү жана жанрлардагы маалыматтар жөн гана фактылардын же окуялардын констатациясы болбостон, коомдук аң-сезимге таасир берип, коомчулуктун пикирин калыптандыруучу, керек болсо коомдук процесстерге таасир берүүчү касиетке ээ экендигин эстен чыгарбоого тийишпиз. Элибизде ушуга байланыштуу “кулак укса, курсак кайнайт”-деген учкул сөзү бар. Ар бир сөз, ар бир маалымат коомчулукка жарыяланып кетсе кандайдыр бир деңгээлде адамдардын жан-дүйнөсүнө, коомго карата мамилесине тикелей же кыйыр түрдө таасир этери жакшы белгилүү.

Азыркы мезгилде ММКлар социалдык институт катары мамлекеттин камчысын чабуудан калды десек болот. Анткени, ММКлардын дээрлик көпчүлүк бөлүгү жеке менчикке өткөн жана алар колунда бар, ишкер адамдар тарабынан каржыланып жаткандыгы өлкөдөгү сөз эркиндигинин жана пикирлердин плюрализминин сакталышына шарт түзүүдө. ММКлардын маалыматтык ишмердүүлүгү жарандардын коомдогу саясий-социалдык процесстерди адекваттуу кабыл алып, пикир жаратууда, жалпы мамлекеттин, коомдун келечеги, тагдыры үчүн кайдыгер карабаган позицияны калыптандырууда аткарган милдеттери көзгө толумдуу. Ошондой эле журналисттер көпчүлүк учурда укук коргоо органдары көмүскөгө калтырган коррупциялык иштердин бетин ачып, өз алдыларынча резонанстуу иликтөөлөрдү жасап, тайманбастан калың журтка жарыялап жатышы кыргыз журналистикасында бир топ эле алга жылыштар болуп жаткандыгынан кабар берет. Демек ар бир журналист үчүн сөз эркиндиги-бул коом алдындагы жоопкерчиликти сезип, адамдардын күткөн үмүттөрүн актоо жана ишенимдерине кыянатчылык кылбоо керек деген принципти эс тутумдан чыгарбашыбыз керектигин баса белгилейли.

Бул “Азаттыктын” коррупция маселеси боюнча козгогон көйгөй ошол өз учурунда эл күткөн натыйжаны берген эмес, тагыраак айтканда аты белгилүү болгон коррупционерге кылмыш иштери козголуп, темир тор артына отургузулган жок. Бирок, кийинчерээк, 2020-жылдагы бийлик алмашкандан кийин жогоруда аты уламышка айланган коррупционердин үстүнөн кылмыш иши козголуп, өзүнө тиешелүү жазаларын алгандыгы жалпыга жакшы белгилүү. Мына ушул көрүнүш массалык маалымат каражаттарынын, социалдык тармактардын таасирдүүлүгү жана жарандык активдүүлүгү терең тамырлашкан коррупцияга тайманбай тиш салган айбаттуулугу менен бүтүндөй дүйнө жүзүн таң калтыра алгандын өзү эле чоң жетишкендик катары баалоого болот.

Ошондой эле мамлекеттик, өкмөттүк саясий иш-чаралардын ачык-айкын болуусуна жетишүү, мамлекеттин казынасына келип түшүп жаткан акча каражаттарынын кайда жумшалып жаткандыктарын ачык көрсөтүп туруучу отчеттуулукту талап кылуу менен бул жакта да оң натыйжаларга жетише баштагандыктары масс-медиа тармагынын коомдогу ролу, таасири жогорулап бара жаткандыгынан айкын кабар берет. Демократиялык коомдун негизги атрибуттарынын бири болгон сөз эркиндигинин кыргыз жергесинде толук кандуу болбосо да өкүм сүрүп жаткандыгынын натыйжасы деп айтууга негиз бар. Муну менен бирге коомдо адамдардын жарандык активдүүлүктөрү көнүмүш болуп калган салттуу эмес, замандын талабына жараша жаңыча формага, ой-пикир, көз караштарын эркин билдирүүгө ооп бара жаткандыгынын айкын далили катары кабылдасак болот.

Журналисттин ишмердүүлүгүнүн акыбети бул анын эмгектеринин таасирдүүлүгү, эффективдүүлүгү жана натыйжалуулугу экендигин орус окумуштуусу Е. П. Прохоров өз эмгегинде баса белгилеп кеткен. Чын-чынына келгенде социалдык журналистиканын ички табияты эле бул айтылган түшүнүктөрдүн иш жүзүндө канчалык деңгээлде аткарылып жаткандыгынан кабардар кылып туруучу барометр десек жаңылбайбыз. Журналисттердин көтөргөн көйгөйлөрү ар дайым коомчулуктун назарында болуп, көбүнчөсү ошол эл-журттун кайрылуулары, жазган кат-кабарлары, редакцияга жөнөткөн билдирүүлөрү жана телефон чалуулары аркылуу ар түрдүү жанрлардагы актуалдуу материалдардын жарык көрүшүнө да түздөн-түз себепкер. Анан албетте коомчулуктун талабы менен иш алып барып жаткан медиа тармактардын абройу, кадыр-баркы өсүп жаткандыгы алардын өз иштерин натыйжалуу жолго салып кете алгандыктарынын айкын далили. Ал эми батыштык изилдөөчүлөр “эффективдүүлүк” деген терминди көбүрөөк колдонушат, анткени бул аныктамага журналисттик тексттердин аудиторияга жана социалдык институттарга тийгизген таасирлери комплекстүү түрдө каралат.

Кыргызстанда болуп өткөн дагы бир урунттуу окуя интернеттин, анын ичинен соцтармактарда отурган колдонуучулардын активдүүлүгү өлкөнүн ички саясатына, экономикалык, чарбалык ишмердүүлүгүнө тикелей таасирин тийгизе аларын ырастап койду. Бул 2019-жылдын май айында ММКларга Ысык-Көл областынын Кызыл-Омпол тоосунан уран кенин казуу иштери кызуу башталганы туурасында маалымат таркаган. [9] Ысык-Көлгө 20 чакырымдай аралыкта жайгашкан коркунучтуу химиялык кенди казуу иштери аймактын экологиялык абалына терс таасирин тийгизери белгилүү болгондон кийин, бул окуя коомчулуктун кескин сынына кабылды. Мына ушул жерден салттуу ММКлардын, интернет маалымат булактарынын, социалдык тармактардын оперативдүүлүгү, активдүүлүгү жана элди бул процеске каршы уюштурууга болгон мобилдүүлүгү даана, ачык-айкын көрүндү. Мына ушундан улам өлкөнүн ар кайсы аймактарында уранды казууга каршы акциялар

башталды десек болот. Бир нече айылдарда 22-апрель күнү “Уран кенин казууга каршыбыз”- аттуу митингдер өткөрүлүп жатты. Акырында өкмөт башчы Мухаммедкалый Абылгазиевдин митингге чыккан элдин астына келип, уран кенин казуу иштери убактылуу токтотулгандыгы тууралуу билдирүүсү жаалданган көпчүлүктүн демин басты. Ушундай көрүнүштөрдөн улам элибиз мамлекеттин, өлкөнүн жана анда жашап жаткан эл-журттун кызыкчылыктары үчүн бир муштумдай түйүлгөн биримдиги, өз ара ынтымакташтыгы, тез арада радикалдуу аракеттери менен оң натыйжаларга жетише алгандыктары дүйнө жүзүнө дагы бир жолу сабак боло алды десек болот. Мында да жарандык активдүүлүккө чакырган салттуу ММКлардын, социалдык медиалардын жана активдүү блогерлердин иш-аракеттеринин натыйжасы катары катары бааланууда. Ошол эле учурда бийлик органдарынын өз учурунда, коомчулуктун кызыкчылыгын көздөгөн чечимдерди чыгаргандыгы, өлкөдө демократиялык коомдун принциптери өкүм сүрүп жаткандыгынан кабар берет.

Орустун окумуштуусу В. Ф. Поршневдин пикири боюнча ММКлар таркатып жаткан маалыматтар коомчулуктун социалдык маанайына түздөн-түз таасир берет. Алардын түрлөрү; массалык маанай, саясий жана жекече маанай деп бөлүнөт. Социалдык маанай албетте коомдун социалдык-психологиялык климатына таасир этүүгө жөндөмдүү. Мисалга алсак, митингдердин, ар кандай көтөрүлүштөрдүн чыгуусуна себепкер болушат. Демек, социалдык маанай деген бул- жетишүүнү көздөгөн каалоолорун ишке ашырууга жолтоо болуучу ар кандай тоскоолдуктарга карата аудиториянын эмоционалдык мамилелери. [10]

Жогоруда күбө болгондой көпчүлүктүн койгон талаптары жалпы элдин эмоционалдык маанайлары, мамилелери аркылуу ишке ашкандыгына күбө болдук.

Мындай көрүнүштөрдүн жыйынтыгы катары элдин, коомчулуктун саясий аң-сезимдүүлүгүнүн өскөндүгү жана өз укуктарын коргоп, милдеттерин терең түшүнө билгенде деп кабылдасак болот. Чет элдик медиапродуктыларды ички маалымат рыногуна жайылтуу да өзгөчө таасир калтырып жатат. Көпчүлүгү чет элдик медиалардын кабарларын, маалыматтарын анча-мынча өзгөртүү менен өздөрүнүн медиа продуктысы же жаңылыгы катарында сунуштап жаткан медиакаражаттар да жок эмес. Алар көбүнчө маалыматтык вакуумду толтуруу максатында берилип жаткандыгы жалпыга белгилүү.

Эң башкы коркунучтуу көрүнүш, айрыкча жаштардын баш-оту менен интернетте отуруулары алардын өз алдынча ой жүгүртүү процессин тизгиндеп, топту жарып суурулуп чыгуу, лидерлик сапаттарын өөрчүтүү жана коюлган максаттарына жетүүгө болгон активдүүлүктөрүн төмөндөтүү сыяктуу адамдардын психологиясына терс таасирлерин тийгизип жаткандыгы кабатырлантпай койбойт.

Маалыматтык технологиялардын өнүгүшүнүн натыйжасында адамдар жалаң гана өздөрүнө керектүү маалымат алуу менен гана чектелбестен, ар түрдүү күчтөрдүн таасирлерине берилип кетүү коркунучтары да пайда болууда. Анткени коммуникациялар ачык, жеткиликтүү, баарлашууга кеңири жол ачылгандыктан ар түрдүү көз караштагы күчтөр жаштарды ар кандай манипуляциялык методдорду колдонуу жолу менен өз максаттарын ишке ашырып жаткан учурлар көп кездешет. Мисалга, диний уюмдардын таасири аркылуу нечендеген жаштарыбыз Сирияга азгырылып кетип жаткан көйгөй биздин өлкөгө гана тиешелүү болбостон бүтүндөй Орто Азия өлкөлөрүнүн баш оорутма көйгөйүнө айлангандыгы жакшы белгилүү болуп калды.

Бүткүл дүйнөлүк паутина – бул кайда бурсаң ошол жакта иштей берүүчү инструмент гана. Буга көптөгөн мисалдар бар, мисалы мессенджерлер, социалдык медиа тармактар,

форумдар ар түрдүү биргелешкен кайрымдуулук боюнча, билим берүүчү жана коомдук иш-чараларды уюштурууга сонун жардам берип келет. Демек, интернеттин жана маалыматтык технологиялардын зор потенциалын коомдун өнүгүүсүнө жумшай билгенде гана анын баштапкы миссиясы-адам баласынын жыргалчылыгына кызмат көрсөтүү максаты ишке ашары жакшы белгилүү.

Бүгүнкү күндө ММКлар, социалдык медиалар адамдардын аң-сезимдерине реалдуу түрдө таасир бере алуучу жана коомдук пикирди калыптандыра алуучу зор күчкө ээ болууда. Ушундан улам коомдун ар тараптан өнүгүшүндө мыйзамдык базалар менен бекемделген, объективдүү маалыматтарды таркатууга басым жасаган маалымат каражаттарынын ишмердүүлүктөрүн колдоого алып, кеңири жайылтуу максатка ылайык келет.

Колдонулган адабияттар:

1. Варганова Е. Л. Вестник МГУ, серия 10, Журналистика, 2011г., Стр. 9;
2. <http://www.asiainfo.kg/>
3. <https://saat.kg/2016/08/24/algachky-sajttar-internetsiz-pajda-bolgon/>
4. <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>
5. “Матраимовдун бажы империясы” <https://www.azattyk.org/a/matraimovdun-bazhy-imperijasy/30868881.html>
6. “Миллионгейт”: иликтөөдөн кийинки реакция https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_investigation_corruption/30286617.html
7. https://kaktus.media/doc/393276_jyurnalistskie_rassledovaniia_vskryvaut_korruptsiu._vlasti_doljny_reagirovat_obrashenie.html
8. Прохоров Е.П. Эффективность деятельности СМИ, М., МГУ, 2008г.
9. https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_ecology_kyzyl-ompol_uranium/29897922.html
10. Поршнева В. Ф. Социальная психология и история, М., 1979-ж.

References:

1. Vartanova E. L. Bulletin of Moscow State University, series 10, Journalism, 2011, page 9;
2. <http://www.asiainfo.kg/>
3. <https://saat.kg/2016/08/24/algachky-sajttar-internetsiz-pajda-bolgon/>
4. <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>
5. "Matraimov's Customs Empire" <https://www.azattyk.org/a/matraimovdun-bazhy-imperijasy/30868881.html>
6. "Millionth": reaction after investigation https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_investigation_corruption/30286617.html
7. https://kaktus.media/doc/393276_jyurnalistskie_rassledovaniia_vskryvaut_korruptsiu._vlasti_doljny_reagirovat_obrashenie.html
8. Prokhorov E.P. Efficiency of media capacity, Moscow, Moscow State University, 2008
9. https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan_ecology_kyzyl-ompol_uranium/29897922.html
10. Porshnev V. F. Social psychology and history, M., 1979.